

ARTIKEL

De toenadering tussen Erdoğan en Poetin: Regionale verhoudingen op de schop?

Isa Yusibov

“Dit is een messteek in onze rug, toegebracht door de handlangers van terreur,” zo luidde de eerste reactie van Poetin op het neerhalen van een Russisch gevechtsvliegtuig door Turkije in november 2015.^[1] Het vliegtuig-incident tussen Turkije en Rusland zorgde ervoor dat Ankara en Moskou voor de eerste keer sinds het uiteenvallen van de Sovjetunie op een dergelijke manier tegenover elkaar stonden. Negen maanden later lijkt het er echter op dat de regionale ontwikkelingen Poetin en Erdoğan weer dichterbij elkaar hebben gebracht. Hoewel er tijdens de eerste ontmoeting van 9 augustus tussen beide leiders de wens is uitgesproken voor een ‘reset’ naar de vooravond van het conflict van november 2015, zal de relatie tussen Moskou en Ankara toch niet meer dezelfde zijn.

Waar de escalatie van het conflict met Turkije Poetins geopolitieke aspiraties goed uitkwam, zal de uitgestoken hand van Erdoğan het Kremlin wederom meer armslag geven. In die zin moet het accent vanuit het Westen juist liggen op de geopolitieke risico’s die een dergelijke toenadering meebrengt inzake de vervolgstappen van Rusland en niet zozeer op onjuiste scenario’s waarin gesteld wordt dat Turkije onder deze omstandigheden de rug zou kunnen toekeren naar het Westen, wat om diverse redenen volstrekt uitgesloten is.

Het vliegtuig-incident

Het incident van november 2015 was een serieuze test voor de verhoudingen tussen Moskou en Ankara. Hoewel Poetin en Erdoğan – allebei autoritaire leiders die ongeveer tegelijkertijd aan de macht kwamen – in de tussenperiode om meerdere redenen dezelfde economische en geopolitieke belangen hebben gekoesterd, bleek de verhouding in werkelijkheid fragiel: ferme uitlatingen over en weer volgden elkaar in rap tempo op.

Zo beschuldigde het Kremlin Erdoğan persoonlijk van illegale oliehandel met Islamitische Staat,^[2] waarvan de bewijzen naar de Verenigde Naties zouden worden gestuurd. Tegelijkertijd liet Poetin zich tijdens zijn jaarlijkse interview met de pers denigrerend uit over de Turkse regering, door te stellen niet zeker te weten of “iemand van de Turkse autoriteiten besloten had om een bepaald lichaamsdeel van de Amerikanen te likken”. Hij refereerde daarbij aan de uitspraken van de Turkse premier Davutoglu, waarin deze aangaf hoogstpersoonlijk de opdracht te hebben gegeven voor het neerhalen van het Russische vliegtuig.

De Turkse regering bleek wederom niet onder de indruk: “Als ze ons luchtruim nog een keer schenden, zullen we opnieuw toeslaan. Als iemand zijn excuses moet aanbieden, dan zijn wij het niet,” zo gaf Erdoğan besmuikt aan.^[3] De publieke opinie in beide landen werd meesterlijk meegetrokken in de strijd der titanen. De gouden regel dat de samenwerking tussen de autoritaire leiders gestoeld is op gedeelde belangen in plaats van onderling vertrouwen, werd ook met dit incident bevestigd.

Russische toeristen mijden Turkije

Erdoğan's besluit de strijdbijl te begraven en alsnog zijn excuses aan te bieden met een verzoeningsbrief richting het Kremlin, kwam grotendeels voort uit een economisch motief, namelijk het tegengaan van harde klappen van de economische sancties van Russische zijde als vergelding voor het vliegtuig-incident. Overigens ondervindt Rusland zelf hinder van de westerse economische sancties na de recente annexatie van de Krim. Zoals ik in mijn eerdere artikel in de *Internationale Spectator* betoogde,^[4] was de intentie van Poetin Turkije op economisch vlak pijn te doen, zonder dat de positie van Rusland daar hinder van zou ondervinden.

Dat doel is verwezenlijkt, zo blijkt uit de statistieken.^[5] Dit jaar hebben tot nu toe slechts 184.000 Russische toeristen Turkije bezocht, in tegenstelling tot 3 miljoen Russische toeristen in de eerste negen maanden van 2015, toentertijd met een bijdrage van 4 miljard dollar aan de jaarlijkse omzet van ongeveer 34 miljard dollar.^[6]

De Turkse toerismesector werd nog harder getroffen vanwege de frequente terreuraanslagen in de grote steden van Turkije, waardoor het opvullen van de ontstane leegte met toeristen uit andere landen ook onmogelijk bleek. In die zin zet Turkije in op terugkeer van de Russen. Poetin leek daartoe bereid: meteen na ontvangst van de excuusbrief van Erdoğan besloot Poetin de sancties geleidelijk op te heffen.

© Kremlin multimedia

'De uitgestoken hand van Erdoğan aan Poetin en zijn excuusbrief als carte blanche is qua timing broodnodig voor Poetin.'

Een ander belangrijk aspect in deze verzoening was de onhoudbare geopolitieke isolatie van Turkije van de afgelopen periode, die gepaard is gegaan met antiwesterse sentimenten in de publieke opinie. Niet alleen het uitblijven van concrete vooruitgang in het kader van het vluchtelingenakkoord met de EU, zoals het visumvrij reizen voor de Turkse onderdanen, maar ook de meningsverschillen tussen Ankara, Moskou en Washington aangaande het conflict in Syrië hebben het onderling vertrouwen weinig goed gedaan. Turkije is bovendien verbolgen

over het feit dat zijn westerse bondgenoten zo mild hebben gereageerd op de mislukte staatsgreep van 15 juli, die beraamd zou zijn door Fethullah Gülen, een controversiële prediker van Turkse komaf die sinds 1999 in de Verenigde Staten verblijft.

Poetins reactie op mislukte coup

In die zin heerst er bij de Turkse autoriteiten alsook in de publieke opinie het idee dat de Verenigde Staten achter deze mislukte coup zitten. Hoewel de recente ontmoeting tussen Erdoğan en Poetin ook zonder de vermeende staatsgreep zou zijn doorgedaan, is het wel frappant dat Rusland het eerste land was dat Erdoğan na de mislukte coup poging bezocht. Los van de geruchten dat de Russische inlichtingendiensten Turkse instanties over deze staatsgreep hebben geïnformeerd – geruchten die tot nu toe niet ontkend zijn bij monde van Turkse regeringsfunctionarissen noch door hun Russische collega's – zei Erdoğan het zeer op prijs te stellen dat Poetin hem meteen gebeld had en zijn onvoorwaardelijke steun aan de gekozen regering in Turkije had uitgesproken.

Naast deze emotionele steun kleeft er ook een praktische kant aan de eerste buitenlandse trip voor Erdoğan: het is de oplettende volger niet onopgemerkt gebleven dat Poetin zich nimmer heeft uitgelaten over de massale arrestaties en ontslagen in Turkije direct na de mislukte staatsgreep, wat het Westen wél heeft gedaan met het argument dat een dergelijke heksenjacht niet te rijmen is met de fundamentele van de rechtsstaat. In het bijzonder over de potentiële herinvoering van de doodstraf, wat volgens de EU-vertegenwoordiger Federica Mogherini het einde zou betekenen voor de onderhandelingen met de EU,^[7] blijft het Kremlin stil. Des te meer reden voor Erdoğan om te verschuiven richting het Kremlin: Rusland heeft niet de intentie soortgelijke eisen met betrekking tot *good governance* en rechtsstaat ter sprake te brengen in de bilaterale relatie.

Meeting in St. Petersburg

Maar wat betekent die ontmoeting van 9 augustus in St. Petersburg voor de toekomst van deze onderlinge betrekkingen? Hoe moeten de westerse beleidsmakers deze ontwikkeling lezen?

Een 'Asian Pivot' van Turkije hoeft men zeker niet te verwachten

In tegenstelling tot vele westerse analisten en de heersende publieke opinie in Turkije ben ik niet de mening toegedaan dat we een enorme geopolitieke verschuiving in de regio hoeven verwachten als gevolg van de toenadering tussen Turkije en Rusland. De conclusie dat Turkije met deze toenadering de EU- en de NAVO-bondgenoten de rug toekeert met een eventuele toetreding tot de Shanghai Cooperation Organization is derhalve zeer misplaatst. Een dergelijke 'Asian Pivot' hoeft men zeker niet te verwachten.

De vraag is ook of Poetin, met zijn vertrouwde strategie van verdeel en heers, baat zou hebben bij een NAVO zonder Turkije. De besluiten binnen de NAVO worden unaniem genomen en het is in Poetins belang dat Turkije lid blijft als een zwakke schakel in die eenheid. Ondanks harde kritiek op het Westen, begrijpt Ankara ook goed dat afdrijven van haar westerse bondgenoten omwille van Rusland niet verstandig zou zijn voor een kwetsbaar Turkije dat momenteel ook door de mislukte coup een gedwongen inkrimping binnen het leger doormaakt.

© Kremlin multimedia

‘Het is de oplettende volger niet onopgemerkt gebleven dat Poetin zich nimmer heeft uitgelaten over de massale arrestaties en ontslagen in Turkije direct na de mislukte staatsgreep.’

Gelet op het feit dat Turkije en Rusland op het gebied van handel elkaars grote afzetmarkten zijn, was het geen verrassing dat in St. Petersburg de wens werd uitgesproken het bilaterale handelsvolume in de komende periode tot 100 miljard op te krikken.^[8] Turkije is, na China, de grootste niet-EU-handelspartner voor Rusland. Tegelijkertijd blijft Rusland voor Turkije de grootste importpartner.^[9]

Intensivering van de samenwerking op energiegebied: Turkish Stream

Er werd in St. Petersburg ook gesproken over intensivering van verdere relaties op het gebied van energie. Ook dit moet geen verrassing zijn, gezien het feit dat ook deze wens al eerder uitgesproken was: ongeveer 55% van het aardgas dat Turkije importeert komt uit Rusland. Voor olie is het percentage ongeveer 36%.

De samenwerking op energiegebied wordt nog geïntensiveerd door de bouw van een kerncentrale in Turkije met hulp van het Russische staatsbedrijf Rosatom en hernieuwd enthousiasme over de mogelijkheden van Turkish Stream, de aardgaspijplijn van Rusland naar Turkije via de Zwarte Zee. Wel moet vermeld worden dat Turkish Stream, oorspronkelijk een Russisch alternatief van 2014, vanwege het annuleren van de South Stream-pijpleiding als gevolg van een juridisch geschil tussen Rusland en de Europese Commissie, in de tussentijd niet verder is gekomen dan een plan van aanpak.

Voor het Kremlin lijkt niet de aspiratie te hebben voor een spoedige verwezenlijking van deze pijpleiding. Waar Poetin in zijn ontmoeting met Erdoğan in 2014 nog de wens uitsprak 64 miljard kubieke meter gas te exporteren via Turkish Stream,^[10] waarvan de constructie voor een groot deel door de Russen zou worden gefinancierd, lijkt het erop dat Rusland in de komende periode de nodige financiële middelen noch de interesse heeft om te onderhandelen met de EU, die overigens ook een (juridische) rol speelt met betrekking tot deze pijpleiding. De Europese Commissie zal immers de toestemming moeten geven voor

verwezenlijking van deze pijpleiding omdat Griekenland als EU-lidstaat een onderdeel is van Turkish Stream. Vanuit Russisch perspectief is de toekomst van Turkish Stream in die zin afhankelijk van de garanties die Turkije van de EU zou kunnen krijgen.

Bovendien is de potentie van Turkish Stream teruggeschroefd: nu spreekt men slechts over 32 miljard kubieke meter gas, waarvan de helft bestemd zou zijn voor de Turkse consumptie. Voor Ankara blijft Turkish Stream wél belangrijk in het kader van Turkse ambities als een *energy hub* te fungeren voor pijpleidingen richting de EU. Om die reden zei Erdoğan dit keer bereid te zijn Turkish Stream voor 50% te financieren.^[11]

Naast Turkish Stream, die Turkije meer afhankelijk zal maken van Russisch gas, probeert Ankara niettemin haar energiebeleid te spreiden door deals met landen als Israël en Iran, die vanwege hun exportmogelijkheden Turkije een sterkere positie bieden ten opzichte van Rusland op het schaakbord van energie. De gesprekken over energie, daags na het bezoek van Erdoğan aan Poetin, tussen de Turkse en Iraanse ministers van Buitenlandse Zaken, spreken boekdelen in dit verband.

Turkije, Rusland en de patstelling in Syrië

Behoud van de *status quo* zoals op het gebied van handel en energie geldt echter niet inzake de verhoudingen in Syrië. Sterker nog, de huidige patstelling in Syrië is voor Poetin de voornaamste reden geweest om de uitgestoken hand van Erdoğan te accepteren. Hoewel Erdoğan vóór 24 november zich nog laatdunkend afvroeg wat Rusland in Syrië te zoeken had,^[12] was hij in augustus in St. Petersburg duidelijk over de onvermijdelijke sleutelpositie van Poetin in het conflict.

Uitgaande van de uitspraken van Turkse regeringsfunctionarissen en de verzoeningsbrief van Erdoğan aan Poetin, met de nadruk op de noodzaak van samenwerking in de strijd tegen terreur en de bereidwilligheid van zijn kant om alle nodige stappen te nemen voor de normalisering van de betrekkingen, verwacht ik op zeer korte termijn een pijnlijke, maar onvermijdelijke koerswijziging van Ankara in Syrië. In het begin van het conflict in Syrië verwachtte Turkije dat Assad op korte termijn zou verdwijnen,^[13] aangezien leiders als Mubarak en Qadhafi het niet lang hadden volgehouden in het kielzog van de Arabische lente.

De huidige patstelling in Syrië is voor Poetin de voornaamste reden geweest om de uitgestoken hand van Erdoğan te accepteren

Vier jaar na dato is alles echter veranderd: Turkije is op stelselmatige wijze doelwit van terreuraanslagen, uitgevoerd door IS, en tegelijkertijd blijft Turkije zich negatief uitspreken over de Amerikaanse steun aan Koerdische militante groeperingen die worden bewapend in de strijd tegen IS. Hoewel de prioriteit voor Turkije in den beginne de verdrijving van oude bondgenoot Assad was, ziet het ernaar uit dat Ankara en Damascus momenteel twee belangrijke prioriteiten delen: enerzijds het bestrijden van IS, anderzijds het voorkomen dat er een Koerdische autonome regio wordt opgericht aan de grenzen tussen beide landen, wat Rusland ook niet goed uitkomt.

In die zin beseft Ankara dat de strategie in Syrië een grondige revisie behoeft, te meer omdat de coalitie Rusland-Iran momenteel de winnende hand heeft. Het feit dat het Washington zich ook terughoudend opstelt, met name in aanloop naar de nieuwe presidentsverkiezingen,^[14] rest er voor Turkije geen andere optie dan zich te scharen achter de pro-Baath-coalitie, waarbij Assad in ieder geval de transitieperiode mag leiden. Deze cruciale concessie van Turkse zijde is voor Poetin ook nog operationeel cruciaal: vanwege het besluit van de Turken de oppositiegroeperingen niet meer logistiek en financieel te steunen, kan Poetin zich in toenemende mate concentreren op Oekraïne, waar het conflict opnieuw is opgelaaid.

Het fragiele karakter van de toenadering

De meest recente gebeurtenissen hebben laten zien dat het optimisme van toenadering, dat vooral in de hoge echelons van Turkije te bespeuren was, inderdaad voorbarig is geweest. Hoewel Rusland in eerste instantie de Turkse beslissing eindelijk militair in te grijpen in Syrië acceptabel vond in het licht van de Turkse strategie om juist die groepen aan te pakken die de verzwakking van het Baath-regime in Syrië ten doel hadden (dus versterking van de positie van Assad), heeft het Kremlin ook laten weten totaal niet gediend te zijn van het besluit van het Turkse leger verder op te rukken in het grondgebied van Syrië. Voor Poetin, die het conflict in Syrië opvat als een geopolitieke *zero sum-game*, is deze stap van Ankara niet te accepteren, vooral gezien het feit dat deze Turkse operatie groen licht had gekregen van het Pentagon.

Een ander belangrijk punt dat mogelijk wijst richting herstel van de banden met de Verenigde Staten, eerder dan met Rusland, is de recente Turkse positie ten aanzien van de vermeende rol van Washington in de mislukte coup en de Turkse houding ten opzichte van Krim.

Het lijkt erop dat Ankara een openlijke aanval op de Verenigde Staten als het brein achter de mislukte coup officieel heeft laten varen. Terwijl de huidige minister van Binnenlandse Zaken, Suleyman Soylyu, in een van zijn interviews herhaaldelijk aangaf dat de Verenigde Staten de militaire coup van 15 juli bedacht, beraamd en uitgevoerd hadden, liet vice-premier Numan Kurtulmus onlangs echter weten dat Ankara geen bewijzen had dat Washington achter deze coup zou zitten. Ook president Erdoğan dankte Joe Biden voor de Amerikaanse steun na de coup, dit in tegenstelling tot zijn toespraken in demonstraties na de mislukte staatsgreep, waarmee hij de anti-Amerikaanse houding in de publieke opinie verder had aangewakkerd.

© Flickr / Mike Norton

‘De onhoudbare geopolitieke isolatie van Turkije van de afgelopen periode ging gepaard met antiwesterse sentimenten in de publieke opinie.’

Ook wat betreft de Krim heft het er alle schijn van dat Ankara zich achter het Westen gaat scharen. Hoewel Erdoğan Poetin feliciteerde met de overweldigende (maar uitermate discutabele) meerderheid in de parlementsverkiezingen van 18 september, waarbij geen enkele oppositiekandidaat een zetel “kreeg” toebedeeld, liet hij in het kader van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties weten dat Ankara, net als de westerse landen, de uitslagen op de Krim niet erkent, omdat het gebied *de jure* een onderdeel is van Oekraïne.

Het lijkt erop dat Ankara een openlijke aanval op de Verenigde Staten als het brein achter de mislukte coup officieel heeft laten varen

Dat was de allereerste keer sinds de annexatie van de Krim dat Erdoğan aangaf de Krim als een territorium van Oekraïne te beschouwen, in schril contrast met het besluit van Turkije in 2014 niet deel te nemen aan de economische sancties die Rusland, wegens de Russische bezetting van de Krim, waren opgelegd.

Deze onverwachte houding van Erdoğan lijkt het Kremlin te hebben geïrriteerd: meteen na zijn uitspraken liet Franz Klintsevitsj, vicevoorzitter van de Veiligheids- en Defensiecommissie in de Russische Senaat, weten dat deze uitspraken wederom een bevestiging zijn van het feit dat de bilaterale vriendschap tussen beide landen grenzen heeft: “Het lijkt erop dat Erdoğan verschillende deuntjes op eenzelfde piano probeert te spelen. Maar hij moet beseffen wat hij op het spel zet,” zo klonk de waarschuwing van de senator.

Poetins lichaamstaal als de toonzetter

Voor de experts die zich graag verdiepen in de psyche van Poetin, zullen de beelden van 9 augustus ongetwijfeld interessant zijn geweest: in tegenstelling tot de gebruikelijke diplomatieke protocollen wachtte Poetin Erdoğan op in het midden van de kamer en liet hij zijn Turkse collega naar hem toe lopen zonder zelf het initiatief te nemen. Ook in de persconferentie bleef Poetin koud en zakelijk, terwijl Erdoğan meerdere malen Poetin warm aansprak met “mijn grote vriend”.

Dat is precies de figuurlijke uitbeelding van de relatie tussen beide landen. Zij geeft aan dat Turkije de partij is die met grote concessies zal moeten komen ten opzichte van Rusland, en wat Ankara kan verwachten als zij een standpunt inneemt dat direct indruist tegen de Russische belangen.

Noten

[1] ‘Putin: Turkey’s downing of jet “a stab in the back”’, *Al Jazeera*, 24 november 2015.

[2] Russia presented ‘evidence’ of Turkey’s oil ties to ISIS — but it has a crucial flaw (<http://uk.businessinsider.com/russia-turkey-isis-oil-ties-2015-12?r=US&IR=T>), *Business Insider*.

[3] Turkey’s Erdogan warns Russia not to ‘play with fire’ (<http://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-turkey-russia-Erdogan-idUSKBN0TG18K20151127>), *Reuters*, 27 november 2015.

[4] ‘Strijd der titanen: Waarom de escalatie van het conflict met Turkije Poetin goed uitkomt’ (<https://www.internationalespectator.nl/article/strijd-der-titanen-het-turks-russische-conflict>), *Internationale Spectator*, 2015, editie 10.

[5] Turkish Tourism: \$840 million losses from dwindled Russian tourist flow during H1 2016. (<http://www.tornosnews.gr/en/tourism-businesses/markets/17512-turkish-tourism-840-million-losses-from-dwindled-russian-tourist-flow-in-h1-2016.html>)

[6] ‘Sanktsii v odnosjenii Toertsii I ekonomitsjeskie svjazi dvoech stran’, *RIA Novosti*, 1 december 2015. (<http://www.tornosnews.gr/en/tourism-businesses/markets/17512-turkish-tourism-840-million-losses-from-dwindled-russian-tourist-flow-in-h1-2016.html>)

[7] (<http://www.tornosnews.gr/en/tourism-businesses/markets/17512-turkish-tourism-840-million-losses-from-dwindled-russian-tourist-flow-in->

h1-2016.html)Restoring death penalty could have major repercussions for Turkey (<http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/08/turkey-akp-death-penalty-passions.html>), *Al Monitor*, 12 augustus 2016.

[8] Momenteel rondom 30 miljard dollar op jaarbasis.

[9] Türkiye İstatistik Kurumu Dış Ticaret İstatistikleri 2014 (Jaarverslag ‘Turkish Statistical Institute on foreign trade 2014’).

[10] Poetin was bereid met deze speciale benaming Turkije tegemoet te komen.

[11] ‘Turkish Stream may be financed on 50-50 basis by Turkey, Russia-Erdoğan’, *TASS Russian News Agency*, 11 augustus 2016.

[12] Toespraak van Erdoğan (<http://www.ahaber.com.tr/webtv/gundem/rusyanin-suriyede-ne-isi-var>), 28 november 2015.

[13] Davutoglu gaf in 2012 aan dat het conflict hooguit een paar maanden zou duren.

[14] ‘Obama retreats from Putin in Syria-again’, *Washington Post*, 1 juli 2016.

Auteur

Isa Yusibov

Politiek analist van Eurazië/Oost-Europa bij West Sands Advisory ▶
(<https://www.linkedin.com/in/isa-yusibov-93947130>)